

Ο Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης και το μοναστικό πνεύμα

Γράφει ο **Αλέξανδρος Κοσματόπουλος**

Η γνωριμία μου με τον Νίκο Πεντζίκη ξεκινά τον Δεκέμβριο του 1973, όταν πήγα στο σπίτι του για να τον γνωρίσω, κατόπιν προτροπής του Γέροντος Παϊσίου, τον οποίο ένα μήνα πριν είχα επισκεφτεί στο Άγιον Όρος. Η σχέση μας εξ αρχής είχε μια άλλη χροιά, καθώς δεν τον πλησίασα ως νέος που ενδιαφερόταν για την λογοτεχνία, αλλά γιατί αναζητούσα ένα δρόμο πνευματικό μέσα στο χάος όπου παράδερνε η ψυχή μου

Το μεγαλύτερο δίδαγμά του για μένα ήταν η εκμηδένιση του κοινωνικού του προσώπου. Η ίδια η ζωή και ο κοινωνικός βίος για την μέγιστη πλειοψηφία των ανθρώπων έχουν πλέον ταυτιστεί απολύτως. Ο μη ενταγμένος κοινωνικά, ο κοινωνικά ανενεργός, θεωρείται ανύπαρκτος. Ο Πεντζίκης με την συμπεριφορά του συνέτριβε κάθε κοινωνικό προσωπείο. Με την παρουσία και την στάση του σου θύμιζε πως ο άνθρωπος κινείται και πραγματώνεται πέρα από κοινωνικές συντεταγμένες. Σου έδειχνε πως η αλήθεια και το πραγματικό βρίσκονται πέρα από τις προσπάθειες των ανθρώπων να αποκτήσουν υπόσταση δια της ισχύος μέσα στο κοινωνικό γίγνεσθαι.

Γράφει στον «Απόλογο, κείμενο χωρισμένο σε δύο τετράδια και φύλλα σκόρπια»:

«Αδελφοί...Είναι μια λέξη που έμαθα να χρησιμοποιώ τελειώνοντας τα «Ομιλήματα». Δεν είμαι όμως βέβαιος αν την χρησιμοποιώ με συνέπεια. Χρησιμοποιώντας όρους εκ των παραδομένων της θρησκείας του Χριστού, πρέπει ευθύς να ζητήσω συγγνώμη. Είμαι εντελώς άλλος άνθρωπος απ' ό,τι οι παλιοί. Προθέσεις, σκοποί, όνειρα, διαθέσεις, τίποτα δικό μου δεν ευσταθεί, εν σχέσει προς τα καθιερωμένα.

Ένας τρόπος να οικονομηθεί το κακό είναι να γράφω. Αυτό είναι κάτι, που κατά κάποιο τρόπο, μου επιτρέπει να νιώθω ότι επικοινωνώ με τον παραδομένο κόσμο και δεν είμαι πνευματικά ξένος προς ο,τιδήποτε».

Και παρακάτω σημειώνει:

«Ξημερώνοντας πήρα την απόφαση ν' αρχίσω. Είναι τέσσερεις μήνες που διέκοψα, τελειώνοντας τα «Ομιλήματα». Έχει πλήρως εξαντληθεί η βεβαιότητα που μου είχε δώσει η συγγραφή τους. Ο

τρόπος με τον οποίο εκεί δικαιολογούσα τον εαυτό μου, ξέβαψε εντελώς. Δήθεν εξομολόγηση και μετά συνείδηση ήσυχη. Όχι όμως πια. Δεν αντέχω πια. Νιώθω τη ζωή μου εντελώς αδικαιολόγητη. Με πειράζει η μοναξιά και γι' αυτό μεταχειρίστηκα αρχινώντας την επίκληση: Αδελφοί. Μήπως γίνει το θαύμα και συνταιριάξω με τους πλαιϊνούς μου. Αλλά πώς; Εξακολουθώ να είμαι παραπάν' απ' ό,τι πρέπει υπερήφανος. Δεν είναι ρούχο η υπερηφάνεια να την αποβάλεις εύκολα. Πρέπει ν' αποβάλεις μαζί της ένα μεγάλο μέρος του εαυτού σου. Να παραιτηθείς από πάρα πολλά».

Στο απόσπασμα αυτό βλέπουμε να κυριαρχείται ο συγγραφέας από το αίσθημα της ξενιτείας, που αποτελεί, κατά τη γνώμη μου, τη βάση του μοναστικού πνεύματος. Το πνεύμα της ξενιτείας ξεκινά από μια εσωτερική αποξένωση σε σχέση με ό,τι προσφέρει ο αισθητός κόσμος. Όμως τότε ποιο περιεχόμενο λαβαίνει η αδελφосύνη; Πώς να αδελφώσεις με τον άλλον όταν σου είναι καθ' όλα ξένος και απόμακρος;

«Σκοπός είναι», συνεχίζει ο Πεντζίκης, «να μη σε υποτάξει ο θάνατος ασυναίσθητα και σε κυριαρχήσει παντελώς, βρίσκοντάς σε απροετοίμαστο. Πρέπει να είσαι έτοιμος να τον υποδεχτείς, έχοντας ξεμακρύνει των θελγήτρων που παρουσιάζουν τα αισθητά. Το ξεμάκρεμα αυτό βαθμολογείται, ως παραίτηση υπέρ της άλλης ζωής....

»Η σύγκρουση προς τα ήθη και έθιμα και τους θεσμούς, μπορεί να γίνει αιτία αυτοκτονίας, ποτέ όμως αυτό δεν μπορεί να συμβεί με παραίτηση υπέρ της αλλαγής.

»Η αλλαγή βγάνει από την μέση την πράξη, βάνοντας στη θέση της την προαίρεση. Πεθαίνουμε πράττοντες, παραιτούμεθα έχοντας την προαίρεση».

Η παραίτηση είναι αυτή που δίδει στον πνευματικό αγώνα την ιδιαίτερη υφή του, και η παραίτηση είναι που μας κάνει να μιλάμε για πνευματικό αγώνα. Κατά τον αββά Ισαάκ τον Σύρο, «όσο ο άνθρωπος επιλέγει να μένει εν ακτημοσύνη η αναχώρηση του από αυτή τη ζωή έρχεται πάντοτε στο νου του. Καθιστά συνεχή μελέτη του τη ζωή μετά την ανάσταση, και κάθε στιγμή σκέφτεται την προετοιμασία εκείνη που θα του είναι χρήσιμη στο επέκεινα... Δεν φοβάται ούτε τον ίδιο τον θάνατο, γιατί η προσοχή του βρίσκεται πάντα σ' αυτόν, σαν κάτι που τον πλησιάζει, και αυτόν προσδοκά»¹.

Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης: μία από τις πιο φωτισμένες μορφές της Θεσσαλονίκης, ο συγγραφέας, ζωγράφος, φαρμακοποιός αλλά και αγωνιστής της Εθνικής Αντίστασης.

Ο τάφος από σημείο αποκρύψεως του νεκρού, ώστε ο θάνατος να μην είναι ορατός ως θάνατος, γίνεται νυφική παστάδα. «Εκ του τάφου ηγέρθης ως εκ παστάδος νυφικής», ψάλλουμε στο αναστάσιμο τροπάριο. «Το όνομά μου είναι ο τάφος μου», θα πει ο Γέροντας Παΐσιος. Το κέντρο της Ορθοδόξου πνευματικότητας είναι ο τάφος. Ο Πεντζίκης το γνώριζε τούτο πολύ καλά, γι' αυτό και δεν ιδεοκρατείτο. Ο άνθρωπος που ιδεοκρατείται, προκειμένου να αισθάνεται ισχυρός, πόρρω απέχει απ' αυτή την αντίληψη. Ο άγιος Ισαάκ λέγει ότι ο τάφος είναι ο σαββατισμός ψυχής και

σώματος.

«Το Σάββατο», μας λέγει, «το αληθινό, το ασύγκριτο, είναι το μνήμα, που αποκαλύπτεται και φανερώνεται ως τέλεια κατάπαυση από τις θλίψεις των παθών, και από την εργασία εναντίον τους. Εκεί ολόκληρος ο άνθρωπος, και η ψυχή και το σώμα σαββατίζει».2

Ή απράγμων βίος των μοναχών είναι ο προθάλαμος του ασύγκριτου Σαββάτου που είναι το μνήμα. Η γνώση αυτή είναι που κάνει τον άνθρωπο να επηρεάζεται ελάχιστα από τον ιστορικό χρόνο, αντίθετα προς εκείνους που πιστεύουν και ισχυρίζονται ότι ο ιστορικός χρόνος είναι που καθορίζει τον άνθρωπο και τις ενέργειές του στον κόσμο, οδηγώντας τον δήθεν στην ολοκλήρωσή του.

Κατ' ανάλογο τρόπο όταν ακούω μοναχούς να επικαλούνται τα συμφέροντα της Μονής τους για να δικαιολογήσουν τις πράξεις τους, μου έρχονται στο μυαλό οι περικαλλείς εκείνοι τάφοι που έκτιζαν οι Εβραίοι προς τιμήν των προφητών που οι ίδιοι είχαν δολοφονήσει.

Ο αγώνας και η προσπάθεια να αποκτήσουμε υπόσταση εν τω κόσμω μας απομακρύνει από τη δυνατότητα να αποκτήσουμε μια υπόσταση πραγματική. Ο κόσμος ως κτίσμα δεν μπορεί να αυτοπροσδιοριστεί, γι' αυτό και ο δικός μας προσδιορισμός με αναφορά στον κόσμο, δεν έχει νόημα. Αν δεχτούμε την ταπεινοφροσύνη ως γιατρεία και απελευθέρωση από τους προσδιορισμούς του κόσμου, όπου η ελευθερία είναι απτή και πραγματική και δεν προσδιορίζεται από εξωτερικούς παράγοντες, γνωρίζουμε πλέον ότι μεταστροφή του νου σημαίνει μια ριζική μεταβολή της οράσεως του κόσμου και του εαυτού μας. Γνωρίζουμε ότι δεν είμαστε αθώοι των όσων συνέβησαν και συμβαίνουν στον κόσμο, ότι δεν είμαστε μόνο άτομα που πορευόμαστε χωρίς να ξέρουμε γιατί ζούμε, και ότι η κάθε μέρα, η κάθε στιγμή, μπορεί να είναι η έσχατη.

Η αμεριμνησία μας κάνει να αναλογιστούμε το διάβα των γενεών. Δεν διδάσκουν οι πράξεις που έχουν σχέση με την δράση, αλλά οι πράξεις που συντελούνται εν αδρανεία. Ενεργώντας επί του εαυτού μας ενεργούμε και προς τα έξω, θεραπεύοντας τον εαυτό μας θεραπεύουμε και τους άλλους. Δεν αισθανόμαστε, δεν καταλαβαίνουμε την εσωτερική ενότητα που διέπει τον ορατό και αόρατο κόσμο. Την ενότητα που είναι δημιούργημα της αγάπης του Θεού.

Η ροπή του Πεντζίκη προς την ξενιτεία και η σύγκρουση με τον κόσμο τον οδηγεί, συν τω χρόνω, στο να αποκτήσει με το Άγιον Όρος μια βαθύτερη και ουσιαστικότερη σχέση, και ο Συναξαριστής του αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτη θα αποτελέσει πεδίο καθημερινής συγγραφικής και εικαστικής άσκησης γι' αυτόν.

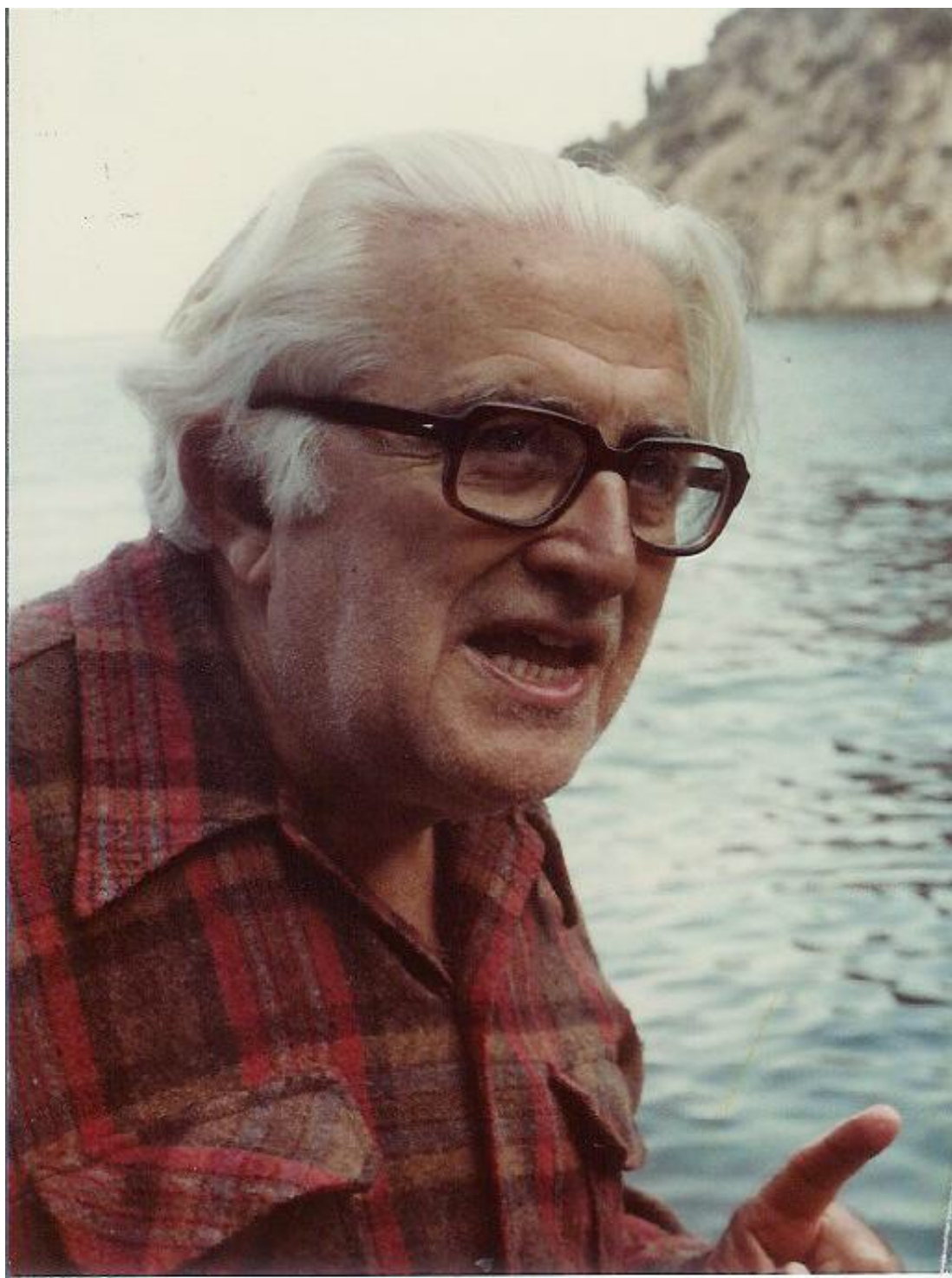
«Εκεί που κατέληξαν οι επί του θέματος συλλογισμοί μου», γράφει στο κείμενό του «Άθως, η Δεύτερη πανοπλία», «είναι ότι το Άγιον Όρος μπορεί να παρομοιαστεί με την δεύτερη πανοπλία του Αχιλλέως». Εδώ εννοεί την απόκτηση, μετά την συντριβή της πρώτης πανοπλίας που είναι ο κόσμος και λαμβάνουμε από τους φυσικούς μας γονείς, της άλλης στολής, που μας επιτρέπει να συμμετέχουμε από τώρα στο επέκεινα της ουρανίου τρυφής. Η μυθική αυτή αντίληψη ως προς τον Άθωνα, ταιριάζει απολύτως με τον τρόπο σκέψής του. Πολλοί μπέρδεψαν τον μυθικό αυτό τρόπο σκέψης με τον σουρεαλισμό, με τον οποίο δεν έχει καμιά σχέση.

Το σημαντικότερο είναι ότι στις παγανιστικές του καταβολές έβαλε την χριστιανική σφραγίδα. Η μυθικών διαστάσεων πραγματικότητα που αναδυόταν μέσα του θα ήταν αδύνατον άλλως να οικονομηθεί. Έτσι το έργο του λαμβάνει ένα χαρακτήρα βαπτίσματος, όπου τα αισθητά δέχονται το σφράγισμα της αναστάσεως του Χριστού. «Αν αναλογιστούμε», συνεχίζει στο ίδιο κείμενο αναφερόμενος στους μοναχούς του Αγίου Όρους, «πόσο πρόθυμα καθ' όλον τον βίο τους, αποτάσσονται του κόσμου και εναγκαλίζονται τον θάνατο, δεν είναι δυνατόν παρά να καταλήξουμε στο συμπέρασμα, πως ο Άθως είναι το μεγαλύτερο βιομηχανικό κέντρο κλωστοϋφαντουργίας και ενδυμάτων σ' ολόκληρη τη γη και να παραδεχτούμε, πως απολύτως δεν ξέρουμε τι λέμε, όταν σκεφτόμαστε ότι τάχα ο Καλόγερος δεν εργάζεται.

»Κάνουμε λάθος γιατί αγνοούμε τι τεράστια παραγωγική δύναμη εξυφάνσεως δευτέρας για τον άνθρωπο επενδύσεως είναι η προσευχή.....Ο μοναχός αποτάσσεται του κόσμου και ευτυχεί ζώντας

ως νεκρός κατά κόσμον».

Μιλώντας για την σχέση γέροντα και υποτακτικού, έλεγε πως ο υποτακτικός βλέπει στα μάτια του γέροντα τον θάνατό του, και ο γέροντας στα μάτια του υποτακτικού τον λίθο της οικοδομής.

Ο Νίκος Γαβριήλ

Πεντζίκης ταυτίστηκε με τη «μητέρα Θεσσαλονίκη», αλλά γοητεύτηκε από το «άχρονο θαύμα» του Αγίου Ορους.

Γνωρίζουμε ότι από αυτή την κατάσταση φθοράς που ζούμε θα αναδυθεί μια άλλη κατάσταση υπάρξεως. Δεν ενδιαφέρει αν θα μείνει το όνομα ή η ανάμνησή μας στις γενεές που έρχονται. Δεν είμαστε πια οι ίδιοι άνθρωποι. Δεν βρισκόμαστε στον τόπο του μαρτυρίου. Δεν είναι εδώ ο τόπος όπου γυρεύει κάποιος να βρει δικαίωση, ζώντας με τα ψίχουλα της καθημερινής ζωής. Στην άφατη σιωπή ενός εγκλεισμού που δεν είναι εγκλεισμός αλλά απεραντοσύνη, όταν η καρδιά

ανοίγεται προς το άγνωστο, όταν αφήνεσαι στο άγνωστο, σ' εκείνο που σου είναι ξένο και δεν σου ανήκει, σ' αυτόν τον ερωτικό συνεπαρμό που δεν έχει όρια, με εμπιστοσύνη απέραντη χωρίς να ζητάς για τον εαυτό σου παρά μόνο την αόρατη παρουσία που σε συνεπαίρνει, μια φλόγα διαπερνά τα έγκατα του σκότους, χαρίζοντας την όραση εκείνη που επιτρέπει να ξεφύγουμε από την φυλακή των όσων προσπίπτουν στις αισθήσεις, βάσει των οποίων προβαίνουμε στην εξαγωγή συμπερασμάτων για την ζωή και τα τεκταινόμενα γύρω μας. Ένα φως που μας ακολουθεί και θα μας ακολουθήσει και μετά θάνατον φωτίζοντας τον δρόμο μας.

Γιατί όλοι ζουν για να πεθάνουν και όχι για να ζήσουν πεθαίνοντας. Όταν πεθάνουμε θα είναι σαν να μην υπήρξαμε ποτέ. Μένουμε στο κελί μας καθηλωμένοι, και ανοιγόμαστε σε ένα θαυμαστό ταξίδι. Η κίνησή μας δεν έχει σχέση με το φαντασιακό ή το κυνήγι κάποιας χίμαιρας. Είναι ένα ταξίδι μέσα στα νοήματα των πραγμάτων. Κινούμαστε στο χώρο των μη βλεπομένων. Σ' αυτό που δεν φαίνεται και στα μάτια των πολλών δεν υπάρχει. Το τραπέζι που εργαζόμαστε είναι το σπήλαιο και τα ντουβάρια τα βράχια του ερημητηρίου μας. Απ' εδώ υψωνόμαστε προς το άγνωστο. Δεν καλλιεργούμε όνειρα, κι ωστόσο πλέουμε μέσα στη φωτεινότητα, και μας έρχονται δάκρυα στα μάτια.

Δεν μας τρομάζει η αναχώρηση εις εαυτόν. Αντιθέτως, την επιδιώκουμε. Πώς θα φτάσουμε να είμαστε ο εαυτός μας και ταυτόχρονα να αγκαλιάζουμε πολλές πνοές. Πώς θα φτάσουμε στην ανωνυμία που περιέχει όλα τα ονόματα. Παραίτηση, προσοχή στον εαυτό, συγκέντρωση των αισθήσεων, συνεχής μελέτη του θανάτου. Όλα σιωπούν και αλλάζουν χαρακτήρα η προσμονή μετατρέπεται σε τρυφή, και η παρουσία του θανάτου ελευθερώνει. Έτσι συντηρείται η φλόγα της καρδιάς που τρεμοσβήνει. Η φλόγα που μας κάνει να ξεχνούμε τα πράγματα του κόσμου, να πάσχουμε για το ανέφικτο.

Τελειώνοντας καταλαβαίνω πως ανεπαρκώς και ακροθιγώς μόνον προσέγγισα αυτό που θα μπορούσε να είναι το μοναστικό πνεύμα στην εποχή μας. Κατά πόσο μπορεί να συνεχίσει να υπάρχει, και να μας δείξει τη διαφορά από όσα μας υποβάλλει το πανίσχυρο πνεύμα του κόσμου. Ο Νίκος Πεντζίκης εξέφρασε αυτό το πνεύμα του αναχωρητισμού και της ξενιτείας με τον ιδιαίτερο τρόπο του βίου του, που μερικές φορές έμοιαζε με εκείνον των δια Χριστόν σαλών.

Ο σαλός δεν είναι γιος κανενός, αδελφός κανενός, πατέρας κανενός, και δεν έχει σπίτι. Από πρακτική άποψη δεν εξυπηρετεί κανένα σκοπό, δεν επιτυγχάνει τίποτε. Στον Βίο του Συμεών του δια Χριστόν σαλού συχνά ακούγονται οι λέξεις «παιχνίδι» και «παίζω». Εγκατέλειψε τον συνασκητή του Ιωάννη στην έρημο όπου παρέμεναν επί τριάντα χρόνια, και έφυγε. «Εν τη δυνάμει του Χριστού υπάγω εμπαιζών τον κόσμο», του είπε. Σε ένα Αρμενικό συναξάρι φέρεται να είχε, «θα πάω να φέρω την ειρήνη στη γη».

Μπήκε στην Έμεσα, την σημερινή πόλη Χομς της δυτικής Συρίας, σέρνοντας ένα ψόφιο σκυλί. Τριγυρνούσε με ανάλαφρη και χαρούμενη καρδιά παίζοντας στους δρόμους. Ένα γέλιο συνόδευε παντού και πάντα τις πράξεις του.

Το γέλιο του Συμεών είναι η άλλη όψη των δακρύων, όταν ανοίγονται οι οφθαλμοί της ψυχής στην θεία ωραιότητα. Εμπαιζει τον κόσμο, αλλά θλίβεται για τους ανθρώπους και τα δεινά τους, τους αδελφούς και τους συντρόφους του στη φτώχεια.

«Δεν αξίζει όμως να τελειώσω», γράφει ο Πεντζίκης κλείνοντας το κείμενό του «Σπόγγος και Λόγος», «χωρίς ένα καν λογοπαίγνιο. Αντιγράφω λοιπόν από το προσφιλές βιβλίο (εννοεί τον Συναξαριστή του αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτη), το αναφερόμενο στην μάρτυρα Ία, της 10ης Σεπτεμβρίου:

Εκ γης εκάρθη κοιλάδων Ία ξίφει,

Και σοι προσήχθη Σώτερ, ως εύπνουν Ίον**.

»Μια και είχα υπ' όψει μου, να διαβάσω τα παραπάνω στο ιοστεφές Άστυ, νομίζω ότι αυτό που διάλεξα ταιριάζει αρκετά. Έτσι είμαι έτοιμος ν' ακούσω μ' αρκετό θάρρος να με αποκαλούν, παι –

ζωγράφο».

1 Α΄, Λόγος ΟΑ.

2 Α΄, Λόγος ΟΑ.

*Κείμενο ομιλίας σε ημερίδα για τον Ν.Γ.Πεντζίκη Πολιτιστικό Κέντρο του Μουσείου Μπενάκη στις 13 Δεκεμβρίου 2008. Την ημερίδα οργάνωσαν οι εκδόσεις ΑΓΡΑ για τα εκατό χρόνια από την γέννηση του Πεντζίκη **

πηγή: [Αντίφωνο](#)